

ธรรมานุศาสน์

จัดทำโดย : กองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ

สมเด็จพระสังฆราชไทย

ในประเทศไทย สมเด็จพระสังฆราช คือประมุขแห่งคณะสงฆ์ ซึ่งตามกฎหมายคณะสงฆ์บัญญัติให้ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ที่มาและอำนาจหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราชเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕

พระสังฆราชแห่งสังฆมณฑลไทย

สมเด็จพระสังฆราช เป็นตำแหน่งที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ดั้งเดิมหลักฐานจากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้จารึกคำว่าสังฆราชไว้ด้วย สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เป็นตำแหน่งสมณศักดิ์สูงสุดฝ่ายพุทธจักรของคณะสงฆ์ราชอาณาจักรไทย ทรงเป็นองค์ประธานการปกครองคณะสงฆ์ ตำแหน่งนี้น่าจะมีที่มาจากคณะสงฆ์ไทย นำแบบอย่างมาจาก ลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ทรงอัญเชิญพระเถระผู้ใหญ่ของลังกา ที่เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้เพิ่มตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเป็นสกลมหาสังฆปริณายก มีอำนาจว่ากล่าวออกไปถึงหัวเมือง โดยมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายคามวาสี เป็นพระสังฆราชขวา สมเด็จพระวันรัตเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอรัญวาสี เป็นสังฆราชซ้าย องค์ใดมีพรรษาอายุมากมากกว่า ก็ได้เป็นสมเด็จพระสังฆราช ในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา พระอริยมุนี ได้ไปสืบบอายุพระพุทธศาสนาที่ลังกาทวีป มีความชอบมาก เมื่อกลับมาได้รับสมณศักดิ์สูงขึ้นตามลำดับจนเป็นสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์มีพระราชดำริให้คงราชทินนามนี้ไว้ จึงทรงตั้งราชทินนามสมเด็จพระสังฆราชเป็น สมเด็จพระอริยวงศาสังฆราชาธิบดี และมาเป็น สมเด็จพระอริยวงษญาณ ในสมัยกรุงธนบุรี และได้ใช้ต่อมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงปรับปรุงเพิ่มเติมเป็น "สมเด็จพระอริยวงศาตถญาณ" ซึ่งได้ใช้มาจนถึงปัจจุบัน

ตามทำเนียบสมณศักดิ์ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ที่มีตำแหน่งสังฆปริณายก ๒ องค์ ที่เรียกว่า พระสังฆราชซ้าย/ขวา ดังกล่าวแล้ว ยังมีคำอธิบายอีกประการหนึ่งว่า สมเด็จพระอริยวงศา เป็นพระสังฆราชฝ่ายขวาว่า คณะเหนือ พระพนรัตน์เป็นพระสังฆราชฝ่ายซ้ายว่า คณะใต้ มีพระสุพรรณบัฏ

จารึกพระนามเมื่อทรงตั้งทั้ง ๒ พระองค์ แต่ที่สมเด็จพระพนรัตน์ โดยปกติไม่ได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายขวานั้นเป็นสมเด็จพระองค์ จึงเรียกว่าสมเด็จพระสังฆราช จึงเป็นมหาสังฆปริณายก มีศักดิ์สูงกว่าพระสังฆราชฝ่ายซ้าย ที่พระพนรัตน์แต่เดิม ทรงยกพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระองค์ มาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงเป็นสมเด็จพระองค์

เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี วิธีการปกครองพระราชอาณาจักรในครั้งนั้น หัวเมืองใหญ่ที่ห่างไกลจากราชธานี เป็นเมืองประเทศราชโดยมาก แม้เมืองใหญ่ที่อยู่ใกล้ราชธานี ก็ตั้งเจ้านายในพระราชวงศ์เสด็จออกไปครองเมือง ทำนองเจ้าประเทศราช เมืองใหญ่แต่ละเมือง จึงน่าจะมีพระสังฆราชพระองค์หนึ่งเป็นสังฆปริณายกของสังฆบริษัทในเมืองนั้น ดังปรากฏเค้าเงื่อนในทำเนียบชั้นหลัง ยังเรียกเจ้าคณะเมืองว่าพระสังฆราชอยู่หลายเมือง จนมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงเปลี่ยนมาเป็นสังฆปาโมกข์

พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสีนี้มีมาแต่ครั้งพุทธกาล คือฝ่ายที่พำนักอยู่ใกล้เมืองเพื่อศึกษาพระธรรมวินัย เรียกว่าคามวาสี อีกฝ่ายหนึ่งบำเพ็ญสมณธรรมในที่สงบเงียบตามป่าเขา ห่างไกลจากบ้านเมืองเรียกว่าอรัญวาสี ภิกษุแต่ละฝ่ายยังแบ่งออกเป็นคณะ แต่ละคณะจะมีพระราชาคณะปกครองหัวหน้าพระราชาคณะเรียกว่า สมเด็จพระราชาคณะ

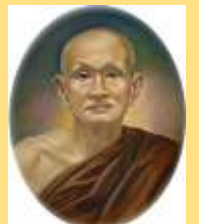
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเปลี่ยนพระอิสริยยศสมเด็จพระสังฆราชที่เป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เป็น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงเสวยฉัตร ๕ ชั้น พระราชวงศ์ชั้นรองลงมา เท่าที่ปรากฏ มีชั้นหม่อมเจ้าผู้ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช มีคำนำหน้าพระนามว่า สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงฉัตรตาดเหลือง ๕ ชั้น

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชหนึ่งพระองค์ ตามคำกราบบังคมทูลของนายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม ในการนี้ นายกรัฐมนตรีจะเสนอนามสมเด็จพระราชาคณะที่มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ แต่ถ้าสมเด็จพระราชาคณะดังกล่าวไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ จะเสนอสมเด็จพระราชาคณะรูปอื่นตามลำดับสมณศักดิ์และความสามารถในการทำหน้าที่แทน

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๖๐ ได้มีการแก้ไขกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์ กำหนดให้ "มาตรา ๗ พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง และให้นายกรัฐมนตรี ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ"

รายพระนามสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๑. สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศรี)
เริ่มวาระ พ.ศ.๒๓๒๕ สิ้นสุดวาระ พ.ศ.๒๓๓๗
สถิต ณ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร
๒. สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศุข)
เริ่มวาระ พ.ศ.๒๓๓๗ สิ้นสุดวาระ พ.ศ.๒๓๕๙
สถิต ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร
๓. สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (มี)
เริ่มวาระ พ.ศ.๒๓๕๙ สิ้นสุดวาระ พ.ศ.๒๓๖๒
สถิต ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร
๔. สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร)
เริ่มวาระ พ.ศ.๒๓๖๓ สิ้นสุดวาระ ๔ กันยายน พ.ศ.๒๓๖๕
สถิต ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร
๕. สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน)
เริ่มวาระ มีนาคม พ.ศ.๒๓๖๕ สิ้นสุดวาระ ๒๓ กันยายน พ.ศ.๒๓๘๕
สถิต ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร
๖. สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (นาค)
เริ่มวาระ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๓๘๖ สิ้นสุดวาระ พ.ศ.๒๓๙๒
สถิต ณ วัดราชบูรณะราชวรวิหาร
๗. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (สุวรรณรสีมหาเถร)
เริ่มวาระ ๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๓๙๔ สิ้นสุดวาระ ๙ ธันวาคม พ.ศ.๒๓๙๖
สถิต ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร
๘. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (ปญญาอคคมมหาเถร)
เริ่มวาระ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๓๔ สิ้นสุดวาระ ๒๘ กันยายน พ.ศ.๒๔๓๕
สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร
๙. สมเด็จพระอริยวงศาตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)
เริ่มวาระ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๓๖ สิ้นสุดวาระ ๑๑ มกราคม พ.ศ.๒๔๔๓
สถิต ณ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

๑๐. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (มกุฏมุนีมหาดิศัย)
เริ่มวาระ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๕๓ สิ้นสุดวาระ ๒ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๖๔
สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร
๑๑. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธิบดีศรีวิวัฒน์ (สิริวิฑฒนมหาเถร)
เริ่มวาระ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๖๔ สิ้นสุดวาระ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๘๐
สถิต ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร
๑๒. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว)
เริ่มวาระ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๘๑ สิ้นสุดวาระ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๘๗
สถิต ณ วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร
๑๓. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (สุจิตตมหาเถร)
เริ่มวาระ ๓๑ มกราคม พ.ศ.๒๔๘๘ สิ้นสุดวาระ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๐๑
สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร
๑๔. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ)
เริ่มวาระ ๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๐๓ สิ้นสุดวาระ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๐๕
สถิต ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร
๑๕. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโย)
เริ่มวาระ ๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๐๖ สิ้นสุดวาระ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๐๘
สถิต ณ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร
๑๖. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี)
เริ่มวาระ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๐๘ สิ้นสุดวาระ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๔
สถิต ณ วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร
๑๗. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)
เริ่มวาระ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๕ สิ้นสุดวาระ ๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๑๖
สถิต ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร
๑๘. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน)
เริ่มวาระ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๑๗ สิ้นสุดวาระ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๓๑
สถิต ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

๑๙. สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน)
เริ่มวาระ ๒๑ เมษายน พ.ศ.๒๕๓๒ สิ้นสุดวาระ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๖
สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร
๒๐. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อมฺพร อมฺพโร)
เริ่มวาระ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๖๐ สิ้นสุดวาระ ทรงอยู่ในตำแหน่ง
สถิต ณ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

เครื่องยศของสมเด็จพระสังฆราช

ตราสัญลักษณ์ สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๒๐

พัดยศประจำพระองค์สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๒๐

การทูล ฝ่าพระบาท

การแทนตน เกล้ากระหม่อม/เกล้ากระหม่อมฉัน

การขานรับ เกล้ากระหม่อม

พะย่ะค่ะ/เพคะ

สมเด็จพระสังฆราชจะทรงมีเครื่องพระยศประกอบพระอิสริยยศสมเด็จพระสังฆราช ดังนี้

๑. พระแท่นภายใต้เศวตฉัตร ๓ ชั้น
๓. บาตร พร้อมฝาบาตร เชิงบาตรถมปิด
๕. ชันน้ำและพานรอง ถมปิด
๗. พระสุพรรณศรี ถมปิด
๘. หีบตราพระจักรี ถมปิด
๑๑. กาทรงกระบอกลม ถมปิด
๑๓. กระโถน ถมปิด

๒. พัดยศสมเด็จพระสังฆราช
๔. พานพระศรี ถมปิด
๖. คณโฑ ถมปิด
๘. พระสุพรรณราช ถมปิด
๑๐. ปิ่นโตทรงกลม ๔ ชั้น ถมปิด
๑๒. หม้อล็กจั้น ถมปิด

เมื่อสิ้นพระชนม์จะทรงได้รับเครื่องประกอบพระอิสริยยศ ดังนี้

๑. พระโกศกุดั่นน้อย (หรือ มากกว่า)
๒. พระเศวตฉัตร ๓ ชั้นกางกั้นพระโกศ (หรือมากกว่า)
๓. เสด็จสรงน้ำพระศพ
๔. พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมพระศพ ๑๐๐ วัน
๕. พระสงฆ์รับพระราชทานฉันทน์เช้า - เพล ๑๐๐ วัน
๖. รื้อกระบวนพระอิสริยยศเชิญพระโกศพระศพไปยังพระเมรุ
๗. พระเมรุผ้าขาว สำหรับพระราชทานเพลิงพระศพ (ปัจจุบันใช้พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส)
๘. เสด็จพระราชทานเพลิงพระศพ บำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุ ตลอดจนฉลองพระอัฐิ
๙. เศวตฉัตร ๓ ชั้นสุ่มพระอัฐิบนพระเมรุ (หรือมากกว่า)
๑๐. เครื่องประโคมสังข์ แตรรอน แตรฝรั่ง กลองชนะ จำปี จำกลอง

พระโกศกุดั่นใหญ่ประกอบพระอิสริยยศพระศพสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน)

ที่มา :

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

สมมตอมรพันธุ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. เรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร กรุงเทพฯ พ.ศ.๒๕๔๘.

พระราชกำหนดแก้ไขเพิ่มเติม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ พ.ศ. ๒๕๔๗, ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๑๒๑ ตอนพิเศษ ๓๔ ก หน้า ๑, ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๔๗.